

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет мистецтва та дизайну

Кафедра мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін

Ю.П. Мельник, Я. С. Семко

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації до самостійної роботи
з текстами історичних джерел для здобувачів
освітнього рівня «бакалавр» для всіх спеціальностей

Ч. 3.

Одеса – 2025

Автори:

Мельник Юлія Павлівна, кандидат політичних наук, доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету

Семко Яна Сергіївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету. Протокол №2 від 11.10.2024 р.

Рецензенти:

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та методики її навчання ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Юшкевич Юлія Сергіївна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, історії і політології «Одеського національного економічного університету»

Мельник Ю.П., Семко Я. С. Історія та культура України : методичні рекомендації до самостійної роботи з текстами історичних джерел для здобувачів освітнього рівня «бакалавр» для всіх спеціальностей : електронне видання. Ч. 3. Одеса, Міжнародний гуманітарний університет, 2025. 47 с.

© Мельник Юлія Павлівна

© Семко Яна Сергіївна

© Міжнародний гуманітарний університет

ЗМІСТ

Вступ	5
ТЕМА 8. УКРАЇНА В 20– 30-х рр. ХХ ст.	6
ПЛАН	6
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	6
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	7
ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ	9
З протоколу засідання Політбюро ЦК КП(б)У про розміри державного хлібного фонду і кількість хліба для постачання Росії та заходи щодо посилення продовольчої кампанії 3 вересня 1921 р.	
Із директив пленуму ЦК КП(б)У з національного питання. 16–17 жовтня 1922 р.	10
Декларація про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік 30 грудня 1922 р.	12
З протоколу політбюро ЦК ВКП(б) про Українську Академію Наук. 15 квітня 1926 р.	13
Постанова касаційної колегії Верховного Суду УСРР про залишення в силі вироку про 10-річне ув'язнення селянки Н.М. Клименко за мішок колосків. 25 грудня 1932 р.	13
Доповідна записка Наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського аркому внутрішніх справ СРСР М. Єжову про операції щодо куркулів. Вересень 1937 р.	14
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ	14
ТЕМА 9. УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ТА В РОКИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ	16
ПЛАН	16
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	16
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	18
ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ	19
Постанови великого збору Організації українських націоналістів. 28 січня – 2 лютого 1929 р.	
Закон про незалежність Карпатської України. 15 березня 1939 р.	24
Закон про включення Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік з возз'єднанням її з Українською Радянською Соціалістичною Республікою 1 листопада 1939 р.	25
Із доповідної особливого відділу НКВС південного фронту про руйнування Києва після зайняття його німцями	25
Із листівки УПА «За що бореться Українська Повстанська Армія (УПА)?» Серпень 1943 р.	26
Свідчення очевидця голоду 1946-1947 рр.	26

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ	27
ТЕМА 10. ВІД ПОСИЛЕННЯ КОНСЕРВАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ДО «ПЕРЕБУДОВИ» І БОРОТЬБИ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ	28
ПЛАН	28
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	28
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	29
ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ	30
З виступу О.М. Косигіна на засіданні Ради Міністрів СРСР 28 березня 1969 р. про економічну реформу	
З доповіді заступника голови Ради Міністрів УРСР П. Розенка «Про сільськогосподарське переселення в райони далекого сходу та Читинську область з Української РСР на 1971–1975 р.». 14 серпня 1970 р.	31
Лист секретаря ЦК КПУ В. Маланчука в Політбюро ЦК КПУ. Весна 1973 р.	31
Відкритий лист Л. Брежнєву від групи ув'язнених членів Української Гельсінської Спілки. Вересень 1980 р.	32
З довідки про оцінку радіаційної обстановки і радіаційного забруднення, направленої Головою Держкомітету по гідрометеорології і контролю природного середовища Ю. Ізраєлем Голові Ради Міністрів СРСР М. Рижкову 21 мая 1986 г.	33
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ	34
ТЕМА 11. ШЛЯХОМ НЕЗАЛЕЖНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ (1990–2014 рр.)	35
ПЛАН	35
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	35
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	36
ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ	37
З Декларації про Державний Суверенітет України 16 липня 1990 р.	
Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 р.	39
Декларація прав національностей України 1 листопада 1991 р.	40
З угоди між Республікою Беларусь, РРФСР, Україною про створення Співдружності незалежних держав. Грудень 1991 р.	41
З Конституції України. 28 червня 1996 р.	42
КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ	46

Вступ

Джерела з історії України XX століття мають низку специфічних рис, які відрізняють їх від джерел інших періодів.

1. Ідеологічна забарвленість. Радянська цензура суттєво впливала на зміст документів, публікацій, спогадів. Багато джерел створювалися з метою пропаганди, тому потребують критичного аналізу. Офіційні документи часто відображають не реальність, а бажану картину для влади.

2. Масовість і різноманітність типів джерел. XX століття — період масового документообігу, розвитку ЗМІ, фотографії, кіно, радіо, а згодом і телебачення. З'являються нові типи джерел: листівки, плакати, кінохроніки, аудіозаписи, інтерв'ю, особисті щоденники, електронні документи.

3. Репресивна політика і замовчування. Велика кількість джерел була знищена або засекречена (архіви спецслужб, документи про Голодомор, репресії). Частина інформації збереглася лише в усних свідченнях, які стали важливими джерелами (наприклад, про депортації, табори, повстанський рух).

4. Доступність і відкриття архівів. Після розпаду СРСР багато архівів стали доступними, що дозволило переглянути історичні оцінки. Відкриття архівів КДБ, ЦК КПУ, МГБ/НКВС дало змогу дослідити раніше закриті теми.

5. Політична поляризація інтерпретацій. Події XX століття (революції, війни, окупації, незалежність) мають різні трактування в українській, російській, польській, єврейській, західній історіографії. Джерела часто використовуються для політичних дискусій, тому важливо враховувати контекст їх створення.

6. Усна історія як джерело. З кінця XX століття активно розвивається усна історія — інтерв'ю зі свідками подій. Це джерело суб'єктивне, але надзвичайно важливе для реконструкції повсякденного життя, травматичних подій, локальної історії.

В основу періодизації методичних рекомендацій покладено проблемно-хронологічний підхід.

Переважну більшість документів подано у витягах. При цьому передбачалося, за рахунок скорочення другорядних деталей і фактів, і, як наслідок, економії обсягу видання, подати головні, найважливіші й найістотніші положення, що містяться в них. З іншого боку, привернути увагу читачів до максимально можливої, у наших умовах, загальної кількості першоджерел.

Основним критерієм, за яким відбувався відбір хрестоматійного матеріалу, є його пізнавальна цінність, а також значущість щодо розкриття особливостей перебігу тих чи інших історичних подій та розуміння явищ загальнонаціонального характеру. Не останню роль відігравала практична доцільність залучення інформативних можливостей першоджерел для формування образного та аналітичного мислення здобувачів. Саме з метою розширення меж самостійної роботи над джерельною базою для майбутніх високопрофесійних фахівців було прийняте рішення відмовитись від наукового коментаря, що має спонукати користувачів до ширших евристичних екскурсів у спеціальну літературу.

ТЕМА 8. УКРАЇНА В 20– 30-х рр. ХХ ст.

Мета: ознайомити здобувачів зі становищем України за радянської влади в 20-х рр. ХХ ст.; сформувати уявлення в здобувачів про політику «воєнного комунізму», НЕПу та коренізації, а також про входження України до складу СРСР; з'ясувати разом зі здобувачами причини, масштаби, наслідки та результати радянської модернізації України (1928–1939 рр.), визначити, як вона вплинула на політичне та соціально-економічне життя та побут населення України; розвивати вміння аналізувати, давати оцінку явищам і процесам, порівнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати інтерес до історії та повагу до минулого українців.

ПЛАН

1. «Воєнний комунізм» і його принципи.
2. Введення нової економічної політики в Україні.
3. Входження України до складу СРСР.
4. Політика «українізації» та Національний комунізм у 20-х рр.
5. Сталінська індустріалізація України.
6. Колективізація і розселяння України.
7. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні.
8. Суспільно-політичне та культурне життя в 30-х рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Алексєєв Ю.М. Історія України: Навч. посіб. / Ю.М. Алексєєв, А.Г. Вертегел, В.М. Даниленко. – К., 2004 – 256 с.

Бабій Б.М. Союз РСР: роль України в його утворенні / Б.М. Бабій. – К., 1972. – 254 с.

Білас І.І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 / І.І. Білас. – К., 1994. – Кн. 1–2. – 432 с.

Варгатюк П. На чолі Народного Секретаріату: Сторінка політичної біографії Миколи Скрипника / П. Варгатюк // Політика і час. – 1993. – № 2. – С. 73–82.

Гудзь В.В. Історія України. Підручник для здобувачів неісторичних спеціальностей вищій навчальних закладів. / В.В. Гудзь. – К., 2003. – 616 с.

Даниленко В.М. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / В.М. Даниленко, Г.В. Касьянов, С.В. Кульчицький. – К., 1991. – 344 с.

Історія колективізації сільського господарства Української РСР: 36 документів і матеріалів: у 3-х тт. – К., 1963–1971. – 839 с.

Історія України / [за ред. В. А. Смолія]. – К., 1997. – С. 262–297. Історія України. Нове бачення. – К., 1996. – Ч. II. – С. 173–280.

Касьянов Г.В. Сталінізм і українська інтелігенція / Г.В. Касьянов, В.М. Даниленко. – К., 1991. – 96 с.

Касьянов Г.В. Українська інтелігенція. Соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К., 1993. – 176 с.

Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест. – К., 1993. – 382 с.

Кормич Л.І. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ ст.: Навч. посіб. / Л.І. Кормич, В.В. Багацький. – Харків, 2001. – 480 с.

Король В.Ю. Історія України: Навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В.Ю. Король –

К., 2008. – 496 с.

Кульчицький С.В. Ціна «великого перелому» / С. В. Кульчицький. – К., 1991. – 432 с.

Кульчицький С.В. Ленінська нова економічна політика та її здійснення в УРСР / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1989. – № 8. – С. 88–94.

Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С.В. Кульчицький. – К., 1996. – 400 с.

Кульчицький С.В. Між двома війнами (1921–1941) / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1991. – № 8. – С. 3–20; № 9. – С. 3–18.

Курносів Ю. Духовне життя на Україні в 20–30 рр. / Ю. Курносів // Український історичний журнал. – 1990. – № 1. – С. 93–99.

Лозицький В.С. Політика українізації в 20-х–30-х рр.: історія, проблеми, уроки // Український історичний журнал. – 1989. – № 3. – С. 46–55.

Лях С.Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу (1919–1929) / С.Р. Лях. – К., 1990. – 127 с.

Мовчан О.М. Голод 1921–1923 рр. на Україні / О.М. Мовчан // Український історичний журнал. – 1990. – № 10. – С. 38–46; № 12. – С. 30–36.

Нагорна Л.Н. Позиція України у новоствореній союзній державі: 20-ті рр. крізь призму 90-х / Л.Н. Нагорна // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 3–16.

Новітня історія України (1900–2000): Підручник / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.П. Дрожин та ін. – К., 2000. – 663 с.

Половець В.М. Історія України. Курс лекцій: навчальний посібник для здобувачів гуманітарних і природничих факультетів. / В.М. Половець. – Чернівці, 2008. – 296 с.

Пристайко В. Справа «Спілки визволення України» / В. Пристойко, Ю. Шаповал. – К., 1995. – 447 с.

Промышленность и рабочий класс Украины в период построения фундамента социалистической экономики (1926–1932 гг.). Сб. документов и материалов. – К., 1966. – 594 с.

Рубльов О.С. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті рр. ХХ ст. / О.С. Рубльов, Ю.А. Черченко. – К., 1994. – С. 175, 245–246.

Савченко Н.М. Історія України: соціально-політичний аспект: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. / Н.М. Савченко. – Х., 2003. – 380 с.

Світлична В.В. Історія України: навч. посіб. / За ред. Ю.М. Алексєєва. 3-є вид. – К., 2005. – 408 с.

Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів / Упор. А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.Ю. Король та ін. – К., 2000. – 351 с.

Хрестоматія з історії України / Упор. О.М. Уривалкін. – К., 2007. – 520 с.
Чирко Б.В. Національні меншості на Україні в 20–30-х рр. ХХ ст. / Б.В. Чирко // Український історичний журнал. – 1990. – № 1. – С. 51–64.

Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. Шаповал. – К., 1993. – 352 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Під час розгляду *першого питання* слід дати характеристику становищу України після закінчення громадянської війни, таким чином підводячи до

розуміння причин впровадження політики «воєнного комунізму». Потрібно виділити її ознаки та особливості проведення в Україні. В цьому контексті здобувачі мають з'ясувати причини голоду 1921–1923 рр. та вихід із нього. Варто також накреслити вертикаль влади більшовиків в Україні.

Друге питання присвячено новій економічній політиці та заходам і особливостям її впровадження в Україні. Зокрема, варто визначити, якому з'їзді РКП(б) і за яких умов ухвалили постанову, за якою вводилася НЕП і, як наслідок, розвиток кооперативного руху.

У **третьому питанні** варто вказати на позиції керівництва республіки щодо входження УСРР до складу союзу РСР, розглянути договори між РСФСР і УСРР 1920–1921 рр. і схарактеризувати державний статус України в 1921–1922 р., підводячи до юридичного оформлення Союзу РСР. Слід визначити статус України у складі Радянського Союзу і ставлення політичних сил і населення України до її членства в СРСР.

Під час опрацювання **четвертого питання** здобувачі мають визначити передумови та причини впровадження політики коренізації (українізації), розкрити мету такої політики, сутність, досягнення в її здійсненні, а також виділити позитивні та негативні наслідки українізації та з'ясувати, чому ця політика була згорнута.

П'яте питання присвячене висвітленню особливостей здійснення політики індустріалізації в УСРР. Потрібно дати визначення поняттю

«індустріалізація», особливий акцент роблячи на відмові від економічних методів регулювання господарського життя та запровадженні командної економіки; з'ясувати завдання перших п'ятирічних планів, джерела фінансування індустріалізації, її позитивні та негативні сторони і повернення до політики «воєнного комунізму». Також слід схарактеризувати ознаки сталінської моделі соціалізму та визначити результати перших п'ятирічок. Зокрема, пояснити, в чому полягає сутність «стаханівського руху» та на основі чого він здійснювався.

У **шостому питанні** слід дати визначення поняттям «кооперація», «колективізація» і «комунізація»; з'ясувати причини переходу до прискореної колективізації, методи здійснення колективізації, її мету, характер здійснення. Окремо зупинитися на долі приватних селянських господарств та ставленні радянської держави до заможного селянства і, як наслідок, визначити, в чому мало виявлення «ліквідація куркульства як класу», кого зараховували до категорії «куркулів» і визначити її масштаби. Висновком до питання має стати соціально-економічні, політичні і моральні наслідки колективізації.

У **сьомому питанні** потрібно дати відповідь на питання: чим був голод 1932–1933 рр. для України – голодомором чи геноцидом проти українського народу? Здобувачам слід відобразити сутність «Закону про п'ять колосків», посилення «хлібозаготівель», діяльність комісії В. Молотова в Україні. Визначити демографічні втрати населення України і наслідки голодомору.

Восьме питання присвячено масовим репресіям і сталінському терору та його специфіці в Україні. Потрібно визначити, проти кого вони були спрямовані? Розглянути сфабриковані справи «Спілки визволення України», «Шахтинської справи», «Українського національного центру», «Української військової організації». Варто також схарактеризувати основні положення

Конституції 1937 р. Слід відобразити згубний вплив на розвиток освіти, науки і культури адміністративно-командної системи й ідеології культу особи Сталіна; схарактеризувати загальну початкову, середню освіту та перебудову вищої і середньої спеціальної освіти. Потрібно окреслити діяльність Академії наук УРСР і перерахувати здобутки видатних діячів науки таких, як О. О. Богомолець, М. С. Грушевський, С. О. Єфремов, О. В. Палладій, Є. О. Патон та інших. Пояснити значення умовного терміну «Розстріляне відродження». Знати церковну політику радянської влади, зокрема, процес ліквідації УАПЦ.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

З протоколу засідання Політбюро ЦК КП(б)У про розміри державного хлібного фонду і кількість хліба для постачання Росії та заходи щодо посилення продовольчої кампанії 3 вересня 1921 р.

«Слушали: Вопросы Наркомпрода (присутствует член коллегии Наркомпрода РСФСР т. Фрумкин, Косиор, Чиркин, Вейнгер).

1) О размерах государственного хлебного фонда Украины и о количестве хлеба, которое Украина обязана дать России (докладчик т. Фрумкин).

Первоначально: налог был исчислен в 152 млн, но при пересмотре ставок многим губерниям сбавлено, только для Волыни ставки повысили. Сейчас официально налог исчисляется в 128 млн; предполагается реально собрать 100 млн – минимум 70-75 млн. Если прибавить помольный сбор 8-10 млн и то что удастся получить товарообменом 10-12 млн, то окажется 95-100 млн. По декрету СНК УССР в пользу комнезамов отчисляется 15-25 % налога, т. е. около 15 млн пуд., остается 80 млн. Минимальная расходная смета для самой Украины исчисляется в 70 млн, на продовольственные и семенные нужды Крыма – 1,5-2 млн, остается для РСФСР всего 8 млн, что слишком мало. Тов. Фрумкин предлагает установить твердый минимум для РСФСР в 30 млн пуд.

Постановили: а) Принять предложение т. Фрумкина и установить количество хлеба, которое Украина обязана дать России как минимальное, в 30 млн пуд., даже в ущерб собственному снабжению.

б) Дать директиву губкомам и губисполкомам провести на ближайших съездах комнезамов резолюцию об отчислении в пользу голодающих 50 % из фонда комнезамов.

Слушали: 2. О мерах усиления продкампании (докладчик тов. Фрумкин).

Постановили: а). Признать необходимым кроме политической работы возложить на уполномоченных ВУЦИКа и организационные обязанности, для чего установить прочную организационную связь уполномоченных с Наркомпродом и его органами.

Поручить т. Косиору срочно выработать соответствующие инструкции для уполномоченных за подписью ВУЦИКа и ЦК, а также разослать соответствующие директивы местным продорганам.

б) Поручить ВУЦИКу дать директиву губисполкомам и уполномоченным усилить работу выездных сессий ревтрибуналов, а где их нет – срочно организовать таковые в небандитских уездах, причем трибуналы должны открывать свои действия в случаях не только массовых, но и одиночных отказов выполнения налога.

в) Поручить т. Косиору поднять на постоянном совещании вопрос об изыскании способов борьбы с проявлениями бандитизма, специально направленными к дезорганизации продработы (например, уничтожение списков и т. п.).

г) Поручить ВУЦИКу предложить губисполкомам сообщать центру о селах и волостях, которые упорно отказываются от выполнения налога или где особенно часты формы местного бандитизма, специально направленные против сбора продналога, на предмет наложения на такие села и волости специальных мер взыскания.

Секретарь ЦК КП(б)У».

Голод 1921–1923 років в Україні: Зб. документів і матеріалів. – К., 1993. – С. 34–35.

Із директив пленуму ЦК КП(б)У з національного питання 16–17 жовтня 1922 р.

«1) Щодо української мови.

а) Повна абсолютна рівноправність української і російської мов, рішуча боротьба проти всякої штучної українізації і русифікації і разом з тим усунення тих перешкод, які затримували б природний розвиток української культури, або які відрізували б українському селянству доступ до ознайомлення з російською культурою. Боротьба проти будь-якого прагнення зробити з української мови засіб відособлення і протиставлення українських робітників і селян – російським. Вживання тієї чи іншої мови є воля кожного, і держава не повинна поділяти свої установи на такі, в яких вплив був би за російською мовою, і такі, в яких вплив був би за українською мовою.

б) Необхідно заборонити офіційним установам і особам відмовлятися від розгляду тих чи інших документів або матеріалів на тій лише підставі, що вони написані російською або українською мовою.

в) У школах з викладанням російською мовою необхідно ввести обов'язкове вивчення української мови, а в школах з українською мовою російська мова повинна бути обов'язковим предметом вивчення.

г) Мова викладання в школах повинна вводитися згідно з організованим волевиявленням населення, вираженим у вигляді постанови пленуму Ради, або з'їзду Рад, що повинно бути узаконено окремим декретом. А думка викладацького персоналу при визначенні мови викладання до уваги не повинна братися.

д) З метою сприяння вивченню комуністами української мови, вважати необхідним введення викладання української мови, як обов'язкового предмета, в радпартшколах, виділивши йому достатню кількість годин з тим, щоб ті, які закінчують школу, фактично його знали. В тих губерніях, де є для цього умови, визнати бажаним вести викладання в радпартшколах українською мовою.

2) Щодо української народної школи.

Без неухильного прагнення до радянської української народної школи остання неминуче стає цитаделлю українського націоналізму.

Головне завдання партії в наступний період у галузі освіти полягає в оволодінні українською народною школою, у перетворенні її з розсадника шовінізму в знаряддя комуністичної освіти серед українського селянства, для чого необхідно:

а) Спрямувати діяльність «Всеиздата» насамперед на створення української радянської навчальної літератури та на негайне складання стислих загальнодоступних українських підручників популярною мовою, які мають дати учням трудової школи перші елементарні знання з історії УСРР та її Конституції. Доручити компетентній особі написати історію України з марксистської точки зору.

б) З огляду на те, що підручники є одним із засобів тиснення на національні меншості і взагалі на національні групи, вжити заходів до усунення національної пропаганди через підручники так, щоб кожна національна школа мала підручники рідною мовою в достатній кількості.

в) Доручити Оргбюро ЦК і губкомам дати працівників на інспекторські посади в Наркомосі та губнаросвітах. Питання про інспекторат поставити конкретно в радянському порядку.

г) Звернути особливу увагу на необхідність посилення професійної роботи серед учительства. Запропонувати фракції Південбюро ВЦРПС подати на одне з найближчих засідань Політбюро доповідь про роботу Всеросійської спілки працівників освіти, зокрема про роботу серед учительства.

д) Доручити Політбюро розробити в радянському порядку основні принципи, викладені у вступі Закону про народну освіту, прийнятому ВУЦВКом.

3) Щодо автокефальної церкви

Залишаючись щодо церкви і релігії взагалі в рамках декрету про відокремлення церкви від держави, вважаючи себе не тільки релігійними, але й антирелігійними, Радянська держава і Комуністична партія повинні рішуче вимагати, під страхом звільнення і віддання під суд, від усіх своїх службовців і зокрема від учительського персоналу не лише повного невтручання в справи віруючих і в справи церкви поза школою, але й боротьби з релігійними забобонами (атеїзм) всередині школи.

4) Щодо комуністичного впливу

а) З огляду на недостатність українського міського комуністичного елемента, партія повинна звернути особливу увагу на створення кадрів комуністів-українців як з росіян, що знають українську мову, так і з українців – із сільської бідноти.

б) Перетворити «Вісті» у велику газету з добре підібраним штатом, з хорошою інформацією, щоб вона могла одночасно з гідністю бути органом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету і засобом комуністичного впливу на українську інтелігенцію.

в) Поліпшити газету «Селянська Правда», видаючи її обома мовами, щоб її могли читати і російські селяни і щоб вона була доступна тим українським селянам, які, діставши свою освіту в дореволюційний час, недостатньо звикли до української літературної мови.

г) Створити журнал за типом московської «Красной Нови» українською і російською мовами.

д) Для впливу на селянську молодь створити ілюстрований, соціальнобелетристичний і науковий журнал для юнацтва.

е) Запропонувати «Всеиздату» поставити своїм завданням видання відповідної літератури для дітей молодшого віку.

ж) Запропонувати «Всеиздату» звернути увагу на необхідність видання

української комуністичної літератури.

Центральний Комітет повинен ще раз вказати партійним товаришам на необхідність неухильно додержуватись директив Центрального Комітету щодо окремих різних завдань, які в своїй сукупності становлять національне питання на Україні».

Україна в XX столітті (1900-2000): Зб. документів і матеріалів / Слюсаренко А.Г. та ін. – К., 2000. – С. 81-82.

Декларація про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік 30 грудня 1922 р.

«Со времени образования советских республик государства мира раскололись на два лагеря: лагерь капитализма и лагерь социализма.

Там, в лагере капитализма – национальная вражда и неравенство, колониальное рабство и шовинизм, национальное угнетение и погромы, империалистические зверства и войны.

Здесь, в лагере социализма – взаимное доверие и мир, национальная свобода и равенство, мирное сожительство и братское сотрудничество народов.

Попытки капиталистического мира на протяжении десятков лет разрешить вопрос о национальности путем совмещения свободного развития народов с системой эксплуатации человека человеком оказались бесплодными. Наоборот, клубок национальных противоречий все более запутывается, угрожая самому существованию капитализма. Буржуазия оказалась бессильной наладить сотрудничество народов.

Только в лагере Советов, только в условиях диктатуры пролетариата, сплотившей вокруг себя большинство населения, оказалось возможным уничтожить в корне национальный гнет, создать обстановку взаимного доверия и заложить основы братского сотрудничества народов.

Только благодаря этим обстоятельствам удалось советским республикам отбить нападения империалистов всего мира, внутренних и внешних. Только благодаря этим обстоятельствам удалось им успешно ликвидировать гражданскую войну, обеспечить свое существование и приступить к мирному хозяйственному строительству.

Но годы войны не прошли бесследно. Разоренные поля, остановившиеся заводы, разрушенные производительные силы и истощенные хозяйственные ресурсы, оставшиеся в наследство от войны, делают недостаточными отдельные усилия отдельных республик по хозяйственному строительству. Восстановление народного хозяйства оказалось невозможным при раздельном существовании республик.

С другой стороны, неустойчивость международного положения и опасность новых нападений делают неизбежным создание единого фронта советских республик перед лицом капиталистического окружения.

Наконец, само строение советской власти, интернациональной по своей классовой природе, толкает трудящиеся массы советских республик на путь объединения в одну социалистическую семью.

Все эти обстоятельства повелительно требуют объединения советских республик в одно союзное государство, способное обеспечить и внешнюю безопасность, и внутреннее хозяйственное преуспевание, и свободу национального развития народов.

Воля народов советских республик, собравшихся недавно на съезде своих Советов и единодушно принявших решение об образовании «Союза Советских Социалистических Республик», служит надежной порукой в том, что Союз этот является добровольным объединением равноправных народов, что за каждой республикой обеспечено право свободного выхода из Союза, что доступ в Союз открыт всем социалистическим советским республикам, как существующим, так и имеющим возникнуть в будущем, что новое союзное государство явится достойным увенчанием заложенных еще в октябре 1917 года основ мирного сожительства и братского сотрудничества народов, что оно послужит верным оплотом против мирового капитализма и новым решительным шагом по пути объединения трудящихся всех стран в мировую Социалистическую Советскую Республику.

Заявляя обо всем этом перед всем миром и торжественно провозглашая незыблемость основ Советской власти, нашедших свое выражение в конституциях уполномочивших нас социалистических советских республик, мы, делегаты этих республик, на основании данных нам полномочий, постановляем подписать договор об образовании «Союза Советских Социалистических Республик».

Образование Союза Советских Социалистических Республик: Сб документов. – М., 1972 – С. 379–381.

З протоколу політбюро ЦК ВКП(б) про Українську Академію Наук 15 квітня 1926 р.

«4. – Об Украинской Академии Наук (тг. Каганович, Чубарь).

4 – а) Не возражать против предложенной Политбюро ЦК КП(б)У кандидатуры академика Грушевского в Президенты Украинской Академии Наук.

б) Ассигновать единовременное пособие на развитие Украинской Академии в размере 150.000 р.

в) Признать целесообразным поездку на предстоящий широкий Пленум Украинской Академии Наук т. Рыкова, в качестве представителя Союзного правительства. Предложить т. Рыкову огласить на Пленуме Академии специальное письмо от Президиума ЦИКа СССР, содержащее указание на всесоюзное значение работ Украинской Академии Наук».

Україна в ХХ столітті (1900-2000): Зб. документів і матеріалів/ Слюсаренко А.Г. та ін. – К., 2000. – С. 95.

Постанова касаційної колегії Верховного Суду УСРР про залишення в силі вироку про 10-річне ув'язнення селянки

Н.М. Клименко за мішок колосків

25 грудня 1932 р.

УХВАЛА

«Іменем Української Соціалістичної Радянської Республіки Найвищий суд в касаційній колегії кримінальних справ грудня 25 дня 1932 р. в складі

голови Берновського, членів Тимощенка та Волдинера, доповідач – Тимощенко.

Розглянувши в порядку касаційному справу з вироком Дніпропетровського облсуду з 15 жовтня 1932 р. про Кліменко Настю Матвіївну, 55 років, селянку, міцну середнячку, засуджену за арт. 54 КК та за постановою ЦВК та РНК Союзу з 7.VIII. 1932 р. до позбавлення волі в далеких місцях ув'язнення на 10 років з конфіскацією майна, з обмеженням в правах на 5 років. За те, що вона займалася крадіжками з колгоспних ланів шляхом зрізання колосків, де її було затримано на місці крадіжки з одним лантухом колосків. Покликання касатора на зламання арт. 351 КПК уваги не заслуговує, тому що міра соцзахисту відповідає скоєному та соцнебезпеці засудженої. За розглядом справи в порядку арт. 346 КПК зауважено, що суд застосував до засудженої арт. 54 КК зайве, а її слід вважати лише за постановою ЦВК та РНК Союзу [РСР] з 7.VIII. 32 р. А тому, керуючись арт. 365-370, КПК ухвалив: касскаргу залишити без наслідків, а вирок – в силі».

Голод на Україні (1931-1933рр.) // Укр. іст. журн. – 1989. – № 11. – С. 85.

Доповідна записка Наркома внутрішніх справ УРСР І. Леплевського Наркому внутрішніх справ СРСР М. Єжову про операції щодо куркулів Вересень 1937 р.

«У відповідності з Вашим наказом № 00147 про операцію щодо куркулів, кримінальних злочинців та інших кр. елементів для України був встановлений ліміт по 1-й категорії – 8 тис. чоловік і по 11-й категорії – 20 800 чоловік. За моїм клопотанням від 5 вересня ц. р. ліміт 1-ї категорії був Вами збільшений на 4 тис. 200 чоловік.

З початку операції до 27 вересня ц. р. обласними трійками по Україні в цілому вже засуджено 23158 чоловік, по 1-й категорії – 5 тис. 458, по 11-й категорії – 13700 чоловік.

Таким чином, в межах затвердженого ліміту трійки найближчими днями розглянуть справи на решту 9842 чоловіка (по 1-й категорії – на 2742 чол., по 11-й категорії –: на 7100).

На 2.8 вересня на Україні є ще 13764 заарештованих по куркульській операції, справи на яких не розглянуті трійками, крім того, в обласних трійках ІІКВС УРСР є матеріали, на основі яких можна ще репресувати понад 15 тис. чоловік. Тим більше, що в зв'язку з організацією на Україні 4-х нових областей (Полтавської, Миколаївської, Житомирської. Кам'янець- Подільської) і наближенням тим самим керівництва з обласних центрів до районів посилюється оперативний натиск на куркульські та інші контрреволюційні елементи. Прошу затвердити додатково ліміти для України по 1-й категорії – 4500 чол., по 11-й категорії – 15 200 чоловік».

*Україна в XX столітті (1900-2000): 3б. документів і матеріалів /
Слюсаренко А.Г. та ін. – К., 2000. – С. 115.*

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Порівняйте політику «воєнного комунізму» та НЕП.
2. Хто такі «непмани»?
3. Які причини, масштаби та наслідки голоду 1921–1923 рр.? На Вашу

думку, це був голод чи голодомор?

4. Чому політика коренізації потерпіла крах?
5. Які Ви знаєте «національні ухили» і яким чином відбувалася боротьба з ними?
6. Чому держава здійснювала розселяння?
7. Які категорії куркулів виділяла радянська влада? І яким чином із ними боролася?
8. Яку статистику жертв голодомору 1932–1933 рр. наводять сучасні дослідники?
9. Як Ви розумієте термін «розстріляне відродження»?
10. Яку мету ставила радянська влада для культурно-освітньої сфери?

ТЕМА 9. УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ТА В РОКИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Мета: з'ясувати причини та хід Другої світової війни і її вплив на українські землі; характеризувати Рух Опору та визволення України від нацистів; виділити наслідки, післявоєнну відбудову та її результати; розвивати в здобувачів вміння встановлювати та розкривати причинно-наслідкові зв'язки, формувати та висловлювати власне ставлення до подій, явищ, процесів та видатних осіб, порівнювати та співставляти; виховувати здобувачів у дусі патріотизму, сприяти формуванню національної свідомості, гідності та співчуття до долі українців, стимулювати інтерес до історії України.

ПЛАН

1. Причини та початок Другої світової війни.
2. Радянсько-німецькі договори 1939 р. і західноукраїнські землі.
3. Початок Великої Вітчизняної війни. Основні воєнні операції в 1941–1943 рр.
4. Окупаційний режим і розгортання Руху Опору.
5. Завершальний етап війни і визволення України від німецько-фашистських загарбників.
6. Труднощі відбудовного періоду в Україні.
7. Спроби лібералізації в суспільстві у другій половині 50-х рр. та зародження дисидентства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Алексеев Ю.М. Історія України: Навч. посіб. / Ю.М. Алексеев, А.Г. Вертегел, В.М. Даниленко. – К., 2004 – 256 с.

Баран В. Україна після Сталіна: Нарис історії 1953–1985 рр. / В. Баран. – Львів, 1992. – 125 с.

Білас І.Г. Репресивно-каральна система на Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І.Г. Білас. – К., 1994. – Кн. 1. – 432 с.

Боротьба й діяльність ОУН під час війни (травень 1941 р.) // Український історичний журнал. – 2000. – № 2. – С. 129–137.

Волошин Августин. Державний, політичний, громадський і культурний діяч Закарпаття // Провідники духовності в Україні: довідник / [за ред. І.Ф. Кураса]. – К., 2003. – С. 25–26.

Волошин Августин (1874–1945) // Історія України у проблемному викладі, в особах, термінах, назвах і поняттях: навчальний посібник / І.В. Рибак, А.Ю. Матвеев – К., 2005. – С. 105.

Городня Н. Проголошення незалежної Карпатської України / Н. Городня // Історія України. – 2000. – № 13. С. 6-8.

Гудзь В.В. Історія України. Підручник для здобувачів неісторичних спеціальностей вищого навчального закладу. / В.В. Гудзь. – К., 2003. – 616 с.

Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К., 1993. – 288 с.

Документы и материалы кануна Второй мировой войны. 1937–1939: в 2-х т. – М., 1981. – 415 с.

Дробот І. Тяжкий шлях до волі (Історія проголошення незалежної

- Карпатської України) / І. Дробот, В. Кучер // Пам'ять століть. – 2000. – № 3. – С. 3–21.
- Коваль М.В. УРСР у період відбудови і розвиток народного господарства / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 1990. – № 4. – С. 80–88. л
- Коваль М.В. Україна: 1939–1945. Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М.В. Коваль. – К., 1995. – 194 с.
- Коваль М.В. Україна у Другій світовій війні і Великій вітчизняній війні 1939–1945 рр. / М.В. Коваль. – К., 1999. – 336 с.
- Коваль М.В. Друга світова війна та історична пам'ять / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 2000. – № 3. – С. 3–21; № 4. – С. 3–20.
- Кормич Л.І. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ ст.: Навч. посіб. / Л.І. Кормич, В.В. Багацький. – Харків, 2001. – 480 с.
- Король В.Ю. Історія України: Навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В.Ю. Король – К., 2008. – 496 с.
- Косик В. Україна та Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Львів, 1993. – 660 с.
- Лановик Б. Д. Історія України / Б.Д. Лановик, М.В. Лазарович. – К., 2001. – С. 500–541.
- Мірчук П. Історія Української Повстанської Армії 1942–1952 рр. / П. Мірчук. – Львів, 1992. – 319 с.
- Муковський І.Т. Звитяга і жертвність. Українці на фронтах Другої світової війни / І.Т. Муковський, О.Є. Лисенко. – К., 1997. – 558 с.
- Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.П. Дрожжин та ін. – К., 2000. – 663 с.
- Патриляк І. К. Націоналістичний партизанський рух на території Західної України влітку 1941 р. / І. К. Патриляк // Український історичний журнал. – 2000. – № 4. – С. 113–119.
- Половець В.М. Історія України. Курс лекцій: навчальний посібник для здобувачів гуманітарних і природничих факультетів. / В.М. Половець. – Чернігів, 2008. – 296 с.
- Рекотов П.В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) / П.В. Рекотов // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 90–101.
- Руденко Н.М. Армія фашистського агресора: від перемог до поразок. 1941-1945 рр. (Морально-психологічний аспект) / Н.М. Руденко, А.А. Русак. – К., 1997. – 345 с.
- Савченко Н.М. Історія України: соціально-політичний аспект: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. / Н.М. Савченко. – Х., 2003. – 380 с.
- Світлична В.В. Історія України: навч. посіб. / За ред. Ю.М. Алексєєва. 3-є вид. – К., 2005. – 408 с.
- Слинько І. І. Підпілля і партизанський рух на Україні на завершальному етапі, 1944 р. / І. І. Слинько. – К.: Наукова думка, 1970. – 174 с.
- Трубайчук А. Друга світова війна / А. Трубайчук. – К., 1995. – 192 с.
- Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів / Упор. А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.Ю. Король та ін. – К., 2000. – 351 с.
- Хрестоматія з історії України / Упор. О.М. Уривалкін. – К., 2007. – 520 с.

Чайковський А.С. Невідома війна: Партизанський рух в Україні 1941–1945 рр. мовою документів, очима історика / А.С. Чайковський. – К., 1994. – 225 с.

Черниговщина в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.) – К., 1978. – 417 с.

Шаповал Ю. М. С. Хрущов на Україні / Ю. Шаповал. – К., 1990. – 48 с.

Шаповал Ю. Людина і система. Штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні / Ю. Шаповал. – К., 1994. – 270 с.

Якимович Б. Драма Карпатської України / Б. Якимович // Дзвін. – 1990. – № 11. – С. 84-87.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Перше питання присвячене розкриттю причини та приводу початку Другої світової війни. Варто відобразити співвідношення сил противників, три групи армії Німеччини.

У **другому питанні** слід відобразити інтереси Німеччини щодо України і плани на українські землі та умови радянсько-німецького пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р. Сутність таємного протоколу. Далі потрібно з'ясувати положення Договору про дружбу і кордон між СРСР і Німеччиною, включення Західної України та Північної Буковини до складу СРСР. Суденти мають зосередити увагу на політиці «радянізації» на західноукраїнських землях.

Під час розгляду **третього питання** потрібно ознайомитися з військовими діями на території України 1941–1943 рр. та визначити причини поразок Червоної армії. Окрему увагу здобувачі мають звернути на характеристики нацистського «Нового порядку» на окупованих територіях (концтабори і масові розстріли), роки економічне пограбування України і процес вивозу працездатного населення на роботу до Німеччини. З'ясувати причини зламу у війні та перемог Червоної армії.

У **четвертому питанні** варто вказати на течії Руху Опору, серед яких – діяльність партизанських загонів у тилу ворога, на їх стан і утворення Українського штабу партизанського командування, його діяльність, рейди партизанських з'єднань 1943–1944 рр.; схарактеризувати комуністичне і комсомольське підпілля. Діяльність ОУН-УПА. Відобразити діяльність радянського підпілля в 1941–1942 рр., створення української повстанської армії (УПА), боротьбу її з німецькими окупантами і стосунки між ОУН-УПА і радянськими та польськими партизанами, утворення Української головної визвольної ради.

П'яте питання. Необхідно описати січнево-лютневий наступ 1944 р., Корсунь-Шевченківську битву, весняний наступ Українських фронтів, Кримську наступальну операцію, примусове виселення з Криму в східні райони СРСР татар, греків, вірмен і завершення вигнання окупантів з України. Дати характеристику діяльності ОУН-УПА на завершальному етапі війни і оцінку внеску Руху Опору в перемогу. Назвати втрати України в роки війни та визначити ціну перемоги Радянського Союзу.

Шосте питання присвячене відбудові народного господарства після війни та становищу України за доби «Відлиги» (1953–1964 рр.). Визначити особливості відбудови промисловості; причини голоду 1946–1947 рр. та його масштаби, ліквідацію карткової системи, початок політичних реабілітацій,

десталінізації і ставлення в суспільстві до діяльності М. Хрущова. На фоні десталінізації відобразити відбудову промисловості і сільського господарства – раднаргоспи та їхній вплив на економічний розвиток України; посилення тенденції гігантоманії в індустрії; реорганізація МТС та її наслідки; провали в сільському господарстві і наростання продовольчих труднощів.

Під час розгляду *сьомого питання* необхідно звернути увагу на розвиток науки і культури та дисидентський рух, що мало вияв у курсі на «зближення та злиття націй» і посиленні русифікації; «залишковому» принципі забезпечення культурно-освітньої сфери; розвитку кібернетики, стані суспільних наук і поживленні літературно-мистецького життя («шістдесятники»). Визначити причини появи та особливості дисидентського руху в Україні та його основні напрямки, політичні репресії проти дисидентів.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

Постанови великого збору Організації українських націоналістів 28 січня – 2 лютого 1929 р.

«І. ЗАГАЛЬНІ ОЗНАЧЕННЯ

1. Український націоналізм є духовний і політичний рух, зроджений з внутрішньої природи Української Нації в час її зусильної боротьби за підстави й цілі творчого буття.

2. Українська Нація є вихідне заложення кожної чинности та метове назначення кожного прямування українського націоналізму.

3. Органічна зв'язаність націоналізму з нацією є факт природнього порядку й на ньому основане ціле розуміння істоти нації.

4. Нація є найвищий тип людської спільноти, що при найбільшій своїй психологічній зрізничкованості має свою одну внутрішню форму, витворену на фунті подібного природнього положення, спільного пережиття історичної долі та невпинного стремління здійснитися в повноті силової натури.

5. Внутрішня форма нації є основний чинник її динамічного тривання і разом з тим принцип синтетичного формування, який дає життю нації на протязі її історичного розвитку суцільну духову окресленість, зазначену в різних її конкретно-індивідуальних виявленнях. У тому означенні внутрішня форма – це ідея нації, що уосновує та вможливає її історичне ставання.

6. Історичне ставання – цей наглядний вираз постійної актуальности національної ідеї – вказує на безглядний ідеал нації, який полягає в її стремлінні втриматися в системі світової дійсності в ролі безпосередньочинного підмету з найширшою сферою впливу.

7. На шляху до власного самоздійснення в формі найбільшої інтенсивности історичного значення нація чисельно збільшує запас своїх біофізичних сил на поширеній рівночасно територіальній базі; у цьому відношенні відбувається в ній процес постійного переформлювання різних етичних первнів у синтезу органічної національної єдности; з погляду цієї своєї чинности нація все знаходиться в стані власного росту.

8. Найвидатнішим силовим засобом росту нації є її духовна тугість, узмисловлена у витворених вартостях культури, що з одного боку, затісняють внутрішню спійність нації, а з другого, простеляють їй шлях відосереднього впливу на оточення. Культура не є тільки чинником національної окремішности

та її відборонности назовні, але першим з-поміж чинників безпосереднього зазначення на оточенні духової сили нації, за яким з більшим успіхом наступає цивілізаційне й політично-господарське його опанування.

9. Умовою, що забезпечує нації тривалу активну участь у світовому середовищі, є найбільш пристосована до всебічних інтересів національного життя політична організація, якою є суверенна держава.

10. Держава є зовнішня форма такої взаємочинности всіх діючих сил нації, яка відповідає основним її якостям і в той спосіб уможливляє нормальний її розвиток у всіх можливих виявленнях; держава – це стан кожночасної окресленности нації формою організованого співвідношення сил, замкнених в органічну цілість-систему, відмежовану назверх як самостійна, збірна одиниця.

11. Через державу стає нація повним членом світової історії, бо що лиш у державній формі свого життя вона посідає всі внутрішні й зовнішні ознаки історичного підмету.

12. Державна форма життя найвимовніше potwierджує конкретне узмістовлення чинного характеру національної ідеї, а тому першим природним стремлінням нації є прикрити межі своєї державної виконности з цілим крайовидом етнічного розпросторення, щоб таким чином державно оформити цілий свій фізичний організм – цю найважливішу живлову підставу своєї будучности.

13. Для Української Нації в стані її політичного поневолення начальним постулятом є створення політично-правної організації, означеної: Українська Самостійна Соборна Держава.

14. Для створення, закріплення і розвитку держави необхідна засаднича умова: щоб держава була висловом національної істоти у спосіб найбільш творчої видатности всіх складових органів нації, отже виявляла систему організованої її взаємочинности на засаді інтегралізму суспільних сил з їх правами й обов'язками відповідно до їх значення у цілості національного життя.

15. Український націоналізм висновує для себе з провідних засад державної організації ряд практичних завдань, підготовчих для здійснення державного ідеалу соборними зусиллями українців-державників, зорганізованих на принципах: чинного ідеалізму, моральної своєзаконности та індивідуального почину.

16. Першим зав'язком та переємником завдань українського націоналізму є покликана до життя Конгресом Українських Націоналістів Організація Українських Націоналістів, побудована на засадах: всеукраїнства, надпартійности й монархізму. 99 Форма української державної влади буде відповідати послідовним етапам державного будівництва України, а то: національного визволення, державного закріплення та розвитку.

II. ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ

1. Форма української державної влади буде відповідати послідовним етапам державного будівництва України, а то: національного визволення, державного закріплення та розвитку.

2. В часі визвольної боротьби лише національна диктатура, витворена в ході національної революції, зможе забезпечити внутрішню силу Української Нації та найбільшу її відпорність назовні.

3. Що лиш після відновлення державности, настане доба її

внутрішнього порядкування та переходу до стану монолітного державного тіла. В цей переходовий час голова держави матиме за завдання підготувати створення найвищих законодавчих органів на засаді представництва всіх організованих суспільних верств, з углядженням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української Держави.

4. На чолі упорядкованої держави стане, покликаний представницьким органом, голова держави, що визначить виконавчу владу відповідальну перед ним та найвищим законодавчим тілом.

5. Основою адміністративного устрою Української Держави буде місцеве самоврядування; зокрема кожний край буде мати свій представницький законодавчий орган, покликаний місцевими організованими суспільними верствами, та свою виконавчу владу.

ІІІ. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПОСТАНОВИ

1. Вступні тези

1. Українська Держава буде змагати до досягнення господарської самовистарчальності нації, збільшення народнього майна та забезпечення матеріального благобуту населення, шляхом розбудови всіх галузей народнього господарства.

2. Господарське життя країни буде побудоване на основі співпраці держави, кооперації та приватного капіталу. Поодинокі ділянки народнього господарства будуть розділені між ними, будь стануть предметом їх рівночасного й рівнорядного діяння, в залежності від корисності того для цілості народнього господарства та для інтересів держави.

2. Аграрна політика

1. Інтересам народнього господарства України відповідає існування та розвиток селянського господарства.

2. Вивласнення поміщицьких земель без викупу, переведене в час революції на Сході України, державна влада затвердить законом, якого силу поширить на всі землі України.

3. Державна влада переведе корективи в розподілі землі на Сході України, необхідні з огляду на стихійний, невпорядкований характер розподілу вивласнених земель у час революції.

4. Держава дбатиме про розвиток сільськогосподарської виробности та про забезпечення благобуту селянства шляхом підтримання середнього сільського господарства.

5. Селянське господарство буде побудоване на праві приватної земельної власности, обмеженім державною регуляцією вільної продажі й купна землі, з ціллю запобігти в той спосіб надмірному зменшенню чи збільшенню земельних наділів.

6. Державна влада буде всебічно сприяти інтенсифікації селянських господарств та пристосованню їх до ринків, буде підтримувати розвиток сільськогосподарської кооперації, уділювати сільському господарству дешевого продукційного кредиту, і буде дбати про агрокультурну й агроосвітню справу та про забезпечення хліборобської продукції державним обезпеченням.

7. Лісові площі будуть вивласнені без викупу та передані державі, або органам самоврядування. Лише невеликі площі, непридатні до удержавлення і муніципалізації, будуть у руках приватних власників.

8. Аграрне перенаселення буде регульоване шляхом приміщення

селянських рештків у національній продукції та відповідно переведеної кольтонізації.

9. Міські землі та нерухоме майно остануться в руках приватної власности. Держава й органи самоврядування регулюватимуть міське будівництво та усуватимуть мешкальні кризи й земельну спекуляцію шляхом скупчення в своїх руках відповідних регуляційних земельних фондів.

3. Промислова політика

1. В цілі усамотійнення народнього господарства та його всебічного розвитку, що зокрема диктують потреби державної оборони та конечність дати верстат праці лишкам сільської людности, держава буде сприяти упромисловленню країни.

2. Підприємства таких галузей промисловости, що являються важливими для існування та оборони країни, будуть удержавлені. Інші підприємства будуть залишені приватному капіталові поодиноких осіб і асоціацій на основі вільної конкуренції та приватної ініціативи. У випадках, визначених законом, держава матиме право першенства перед приватним капіталом у набутті співласности приватних підприємств.

3. Держава дбатиме про переведення раціоналізації всіх родів промисловости, зокрема їх машинового урядження, та про підготовання кадрів фахівців і технічних робітників, що задовольняли б вимоги сучасної техніки.

4. Для піднесення добробуту сільського населення і для підготування фахових робітників для великої промисловости, держава буде сприяти розвиткові сільськогосподарської промисловости в формах виробничої кооперації.

5. Держава подбає про організацію виборничої та збутової ремісничої кооперації, підпираючи ремісництво в межах, що відповідають сучасному характерові продукції та ринків.

4. Торговельна політика

1. Торговельні операції, так на внутрішньому як і на зовнішніх ринках, будуть розподілені між приватним капіталом, кооперацією і державою, яка то остання перебирає торгівлю виробами удержавленої промисловости та головні роди перевозу.

2. Маючи на увазі нормальний внутрішній процес розподілу й обміну, держава дбатиме рівночасно про забезпечення українським продуктам і виробам найвигідніших умов збуту на світових ринках, а для оборони національного господарства назовні вживатиме, метод охоронного і сприяючого характеру та метод протекціонізму, що знайдуть примінення в формі мит та торговельних договорів.

IV. ЗОВНІШНІ ПОЛІТИКА

1. Здійснення постуляту української державности передумовляє активізацію внутрішнього політичного життя українського народу, заманіфестовану назовні для зазначення української справи як рішачого чинника в питанні східньо-європейського політичного стану.

2. Повне усунення всіх займанців з українських земель, що наступить у бігу національної революції та відкриє можливості розвитку Української Нації в межах власної держави, забезпечить тільки система власних мілітарних зброєнь та доцільна союзницька політика.

3. Відкидаючи в засаді традиційні методи української політики

орієнтуватися в визвольній боротьбі на котрогось з історичних ворогів Української Нації, українська зовнішня політика здійснюватиме свої завдання шляхом союзних в'язань з тими народами, що вороже відносяться до займанців України, як рівнож шляхом належного використання міжнародних взаємовідносин для досягнення суб'єктивної ролі України в міжнародній політиці.

4. В своїй зовнішньополітичній чинности Українська Держава стремітиме до досягнення найбільше відборонних меж, що охоплюватимуть усі українські етнографічні терени й забезпечуватимуть їй належну господарську самовистарчальність.

V. ВІЙСЬКОВА ПОЛІТИКА

1. Організація української військової сили буде проступно розвиватися, а її форма мінятися відповідно до трьох етапів політичного стану України: ворожої займанщини, національної революції, державного закріплення.

2. В обставинах ворожих займанщин підготовку українських народніх мас до збройної боротьби, а зокрема підготовку організаторів та вишколених провідників, перебере окремий військовий осередок.

3. Лише військова сила, що спиратиметься на озброєний нарід, готовий уперто та завзято боротися за свої права, зможе звільнити Україну від займанців та вможливить упорядкування Української Держави.

4. Оборону впорядкованої держави перебере єдина, регулярна, надкласова, національна армія і фльота, що враз з територіяльними козащими частинами будуть збудовані на підставі загальної військової повинносте.

VI. КУЛЬТУРА Й МИСТЕЦТВО

1. Українська Держава буде змагати до піднесення рівня культури й цивілізації на Україні, узгіднюючи культурний процес, побудований на основі свободи культурної творчости, з духовою природою українського народу, його історичними традиціями й вимогами сучасносте та викорінюючи лихі наслідки чужонаціонального поневолення в ділянці культури та психіки народу.

2. Тільки розвиток тої культурної творчости й тих мистецьких течій, що зв'язані зі здоровими проявами в минувшині Української Нації та з культом лицарськості і волевотворчим відношенням до життя, зможе збудити здоровий гін нації до сили й могутости. Керування й догляд за шкільництвом, як засобом виховання народніх мас у національно-державному дусі, та встановлення шкільної системи, що піднесла б на належний рівень розвитку освіти українського народу, буде належати державі.

VII. ШКІЛЬНА ПОЛІТИКА

1. Керування й догляд за шкільництвом, як засобом виховання народніх мас у національно-державному дусі, та встановлення шкільної системи, що піднесла б на належний рівень розвитку освіти українського народу, буде належати державі.

2. В основу народнього шкільництва ляже система української, державної, обов'язкової і безплатної єдиної школи, яка забезпечуватиме всебічний, гармонійний розвиток людини, та обійматиме і практичне, фахово-професійне виховання.

3. Приватні освітні установи та чужомовне навчання будуть допущені за дозволом держави в кожному окремому випадку та підлягатимуть контролю державних чинників.

VIII. РЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА

1. Уважаючи релігійне почуття внутрішньою справою людської особи, Українська Держава в цьому огляді стане на становищі повної волі релігійної совісти.

2. Приймаючи засадничо відділення церкви від держави, влада – задержуючи необхідну контролю над церковними організаціями, – співпрацюватиме з українським духовенством різних культів у справах морального виховання нації.

3. У школу буде допущена наука релігії тих культів, що не будуть проявляти денаціоналізуючих впливів.

4. Українська Держава буде сприяти розвиткові української національної церкви, незалежної від чужоземних патріархатів, та українзації релігійних культів, що будуть діяти на Україні.

IX. ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

1. Беручи ідею Української Самостійної Соборної Держави в підставу свого політичного діяння та не признаючи всіх тих міжнародних актів, умов та установ, що стан українського національно-державного розірвання сотворили та закріпили. Організація Українських Націоналістів ставить себе в категоричне противенство до всіх тих сил, своїх і чужих, які цьому становищу українських націоналістів активно чи пасивно протиставляться, та протидіятиме всяким політичним заходам одиниць і колективів, що будуть являтися відхиленням від повищих засад.

2. Не обмежуючись у своїй діяльності на той чи інший терен, але змагаючи до опанування української національної дійсності на всіх українських землях та на чужих теренах, заселених українцями, Організація Українських Націоналістів вестиме всеукраїнську політику державництва без придавання їй партійного, класового чи яко-небудь іншого суспільно-групового характеру, та в прямій послідовності протиставляє її всім партійним і класовим угрупованням з їх методами політичної праці.

3. Спираючись на творчі елементи українського громадянства та об'єднуючи їх вколо українського національно-державного ідеалу, Організація Українських Націоналістів ставить собі завдання уздоровити відносини внутрі нації, викликати в українському народі державно-творчі зусилля, розгорнути українську національну силу на всю її ширину і таким чином забезпечити великій Українській Нації відповідне місце серед інших державних народів світу».

ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 рр. – [Б. м.], 1955. – Т.І. – С. 3–16.

Закон про незалежність Карпатської України

15 березня 1939 р.

Сойм Карпатської України ухвалив цей закон:

§ 1. Карпатська Україна є незалежна Держава.

§ 2. Назва Держави є: КАРПАТСЬКА УКРАЇНА.

§ 3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Сеймом

КУ, на чолі.

§ 4. Державна мова Карпатської України є українська мова.

§ 5. Барва державного прапора Карпатської України є синя і жовта, причому барва синя є горішня, а жовта є долішня.

§ 6. Державним гербом Карпатської України є дотеперішній краєвий герб: медвідь у лівім червонім полі й чотири сині та жовті смуги в правому півполі, і ТРИЗУБ св. Володимира Великого з хрестом на середньому зубі. Переведення цього місця закону полишається окремому закону.

§ 7. Державний гімн Карпатської України є: «Ще не вмерла Україна...».

§ 8. Цей закон обов'язує зараз од його прийняття.

Косик В. Україна під час Другої світової війни. 1938 – 1945. – К., 1992. – С. 480.

**Закон про включення Західної України до складу Союзу
Радянських Соціалістичних Республік з возз'єднанням її
Українською Радянською Соціалістичною Республікою
1 листопада 1939 р.**

«Верховный Совет Союза Советских Социалистических Республик, заслушав заявления Полномочной Комиссии Народного Собрания Западной Украины, постановляет:

1. Удовлетворить просьбу Народного Собрания Западной Украины и включить Западную Украину в состав Союза Советских Социалистических Республик с воссоединением ее с Украинской Советской Социалистической Республикой.

2. Поручить Президиуму Верховного Совета назначить день выборов депутатов в Верховный Совет СССР от Западной Украины.

3. Предложить Верховному Совету Украинской Советской Социалистической Республики принять Западную Украину в состав Украинской Советской Социалистической Республики».

История СССР в документах и иллюстрациях (1917–1971 гг.). – М., 1973. – С. 195–196.

**Із доповідної особливого відділу НКВС південного фронту про
руйнування Києва після зайняття його німцями**

19 вересня 1941 р.

«22 сентября дома на Крещатике г. Киева были заминированы, очевидно, при отступлении Красной Армии и начали взрываться. Первым взорвался дом, где располагалась военная комендатура немецкая. При взрыве было убито и ранено человек 70 немцев. Кроме комендатуры пошли взрывы по правой и левой стороне Крещатика. Были взрывы мин на Печерской школе ФЗО и взорвано колокольню в Лавре. Во время встречи вступления немцев в г. Киев 19 сентября при взрыве колокольни присутствовало много офицеров немецких из числа которых ранено и убито человек 30.

С 22 сентября начали производить повальные аресты коммунистов, чекистов, евреев без разделения. Устанавливали вышеуказанных или через свою агентуру и привлекая к этому дезертиров-украинцев...

24.09.41 года было взорвано здание, где помещался магазин «Детский мир». В этом здании разместились немецкая комендатура. После этого было

взорвано здание гостиницы «Грандотель», где размещалось высшее немецкое командование. В течение четырех дней были взорваны здания Крещатика. Здесь немцы понесли огромные потери в высшем и старшем командном составе».

Король В. Втрачене та незабуте (Доля пам'яток церковної архітектури Київщини). – К., 1998. – С. 75.

Із листівки УПА

«За що бореться Українська Повстанська Армія (УПА)?»

Серпень 1943 р.

«Українська Повстанська Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі ...»

УПА бореться проти імперіалістів і імперії, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти СРСР і проти німецької « нової Європи ».

«... За знищення більшовицької експлуататорсько-кріпацької системи в організації сільського господарства».

«... За те, щоб велика промисловість була національно-державною власністю, а дрібна – кооперативно-громадською».

«... За загальний 8-годинний робочий день».

«... За вільну працю, вільний вибір професій...».

«... За повну рівність жінки з чоловіком у всіх громадських правах і обов'язках...».

«... За обов'язкове середнє навчання...».

«... За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління: моральний, розумовий та фізичний».

За вільний доступ до всіх наукових і культурних надбань людства.

«... За пошану до праці інтелігенції».

«... За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва».

«... За свободу друку слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного насаджування суспільності світоглядних доктрин і догм».

«... За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі і змісту національну культуру».

Українська Повстанська Армія

Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942–1952. – Л., 1991. – С. 269–271.

Свідчення очевидця голоду 1946-1947 рр.

«Свідчення Клименка Петра Кузьмовича м. Слов'янськ Донецької обл.
вул. Володарського. 34

После Победы над фашистами я демобилизовался и возвратился домой. В Запорожской области в то время начинал разворачиваться голод. Жил в Запорожье и ездил в село к матери хотя бы похлебать горячей баланды.

«Благодаря» руководителям бывшего Союза во главе со Сталиным и тот малый запас хлеба, что был, вывезли в страны Варшавского договора, оставили Украину голодную, холодную. Пошла среди народа смертность. Если человека на фронте не убили, то он мог умереть с голода. Кто, где, как и сколько мог –

все тащили, защищаясь от голодной смерти. Солдаты, возвращаясь с фронта, за малейшую кражу из-за искусственно созданной голодовки попадали в тюрьмы и лагеря. Но красть уже почти не было чего, все забирало государство. Люди ходили опухшие, на ходу умирали. Вот так Сталин «отблагодарил» участников Отечественной войны за спасение Союза от рабства фашизма.

20 квітня 1992 р.»

*Україна в XX столітті (1900-2000): Зб. документів і матеріалів/
Слюсаренко А.Г. та ін. – К., 2000. – С. 149-150.*

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Як сучасні дослідники називають Велику Вітчизняну війну 1941–1945 рр.? Яка, на Вашу думку, точка зору є більш прийнятною?
2. Яким чином була штучно розчленована українська територія окупантами 1941 р.?
3. Чому Червона армія в 1941–1942 рр. отримувала поразки?
4. Чому Рух Опору на українських землях не був єдиним?
5. Якими методами діяли партизани та члени підпільних організацій?
6. Чому ОУН розкололася на ОУН-Б і ОУН-М?
7. Які причини відокремлення УПА від ОУН-Б?
8. Чому була створена Українська головна визвольна рада?
9. З чим пов'язаний злам війни з Німеччиною?
10. Які підсумки та уроки Другої світової війни? Якою ціною дісталася перемога СРСР?
11. З чим були пов'язані зміни в суспільно-політичному житті за правління М. С. Хрущова?
12. Що таке «жданівщина»?
13. Що Ви знаєте про т.зв. «справу лікарів»?
14. Хто такі дисиденти і «шестидесятники»?
15. Що таке «ножиці цін»?
16. Які причини поразки Української визвольної ради?

ТЕМА 10. ВІД ПОСИЛЕННЯ КОНСЕРВАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ДО «ПЕРЕБУДОВИ» І БОРОТЬБИ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Мета: розкрити становище України за доби «застою» та «перебудови» М.С. Горбачова, чинники формування та наростання опозиційних сил; розвивати в здобувачів уміння аналізувати, порівнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати власну точку зору та оцінювати історичні явища і процеси; виховувати інтерес до історії України та повагу до національного надбання.

ПЛАН

1. Запровадження господарських реформ у другій половині 60–80-х рр.
2. Зміна політичного курсу.
3. Дисидентський рух.
4. Культурне життя.
5. Горбачовська перебудова в українському контексті.
6. Зростання національної самосвідомості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Алексеев Ю.М. Україна на зламі історичних епох: державотворчий процес 1985–1999 рр. / Ю.М. Алексеев, С.В. Кульчицький, А.Г. Слюсаренко. – К., 2000. – 136 с.

Алексеев Ю.М. Історія України: Навч. посіб. / Ю.М. Алексеев, А.Г. Вертегел, В.М. Даниленко. – К., 2004 – 256 с.

Баран В. Україна після Сталіна: Нарис історії 1953–1985 рр. / В. Баран. – Львів, 1992. – 124 с.

Баран В. Україна в умовах системної кризи / В. Баран, В. Даниленко. – К., 1999. – 125 с.

Білоус А.О. Політичні об'єднання України / А.О. Білоус. – К., 1993. – 137 с.

Голець В.В. Новітня політична історія України (1985-2011) / В.В. Голець, М.М. Коропатник. – Чернігів, – 2013. – 127 с.

Гудзь В.В. Історія України. Підручник для здобувачів неісторичних спеціальностей вищого навчального закладу. / В.В. Гудзь. – К., 2003. – 616 с.

Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / І. Дзюба // Вітчизна. – 1998. – 276 с.

Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР / О. Зарецький // Сучасність. – 1995. – Ч. 4. С. 113-125.

Історія України: нове бачення: у 2-х т. – К., 1996. – Т. 2. – С. 369–408.

Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в Русі Опору 1960–1980-х рр. / Г. Касьянов. – К., 1995. – 224 с.

Кормич Л.І. Історія України від найдавніших часів і до XXI ст.: Навч. посіб. / Л.І. Кормич, В.В. Багацький. – Харків, 2001. – 480 с.

Король В.Ю. Історія України: Навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В.Ю. Король – К., 2008. – 496 с.

Курносів Ю.О. Соціально-економічне та політичне життя в УРСР (середина 60-х – початок 80-х рр.) / Ю.О. Курносів // Український

історичний журнал. – 1990. – № 6. – С. 101–109.

Новітня історія України (1900–2000): Підручник / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.П. Дрожжин та ін. – К., 2000. – 663 с.

Панченко П. Деформація в розвитку українського села у 80–90-х рр. / П. Панченко // Український історичний журнал. – 1992. – № 1. – С. 18–29.

Політична історія України в ХХ ст. – К., 2006. – Т. 6. – 696 с.

Половець В.М. Історія України. Курс лекцій: навчальний посібник для здобувачів гуманітарних і природничих факультетів. / В.М. Половець. – Чернігів, 2008. – 296 с.

Про минуле – заради майбутнього. – К., 1989. – С. 265–273.

Савельєв В.Л. Чи був П.Ю. Шелест виразником «українського автономізму» / В.Л. Савельєв // Український історичний журнал. – 1991. – № 4. – С. 94–106.

Савченко Н.М. Історія України: соціально-політичний аспект: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. / Н.М. Савченко. – Х., 2003. – 380 с.

Світлична В.В. Історія України: навч. посіб. / За ред. Ю.М. Алексєєва. 3-є вид. – К., 2005. – 408 с.

Російщення України. – К., 1992. – 407 с.

Україна багатопартійна: Програмні документи нових партій. – К., 1991. – 192 с.

Україна ХХ ст. Проблеми національного відродження. – К., 1993. – 176 с.

Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів / Упор. А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.Ю. Король та ін. – К., 2000. – 351 с.

Хрестоматія з історії України / Упор. О.М. Уривалкін. – К., 2007. – 520 с.

Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XX ст.). Историко-социологический очерк / Н.А. Шип. – К., 1991. – 171 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

У *першому питанні* слід пояснити причини державного перевороту і приходу до влади Л. Брежнєва на посаду генерального секретаря і наростання економічної кризи. Для економічного розвитку цього періоду характерні індустріальна гігантоманія, бюрократичний централізм, розвиток електроенергетики, нарощення військово-промислового комплексу, неефективність колгоспно-радгоспної системи, міграція сільського населення до міста, що призвело до дефіциту робочої сили в селі. Отже, потрібно розкрити сутність економічної реформи О. Косигіна та її результати, а також причини невдачі економічних реформ. Слід відповісти на питання, чому восьму п'ятирічку (1966–1970 рр.) називали «золотою»?

Друге питання відображає зміни у політичному житті, пов'язані з правлінням Л. Брежнєва, – зміцнення тоталітарного характеру радянського суспільства, неосталінізм, П. Шелест і В. Щербицький їхня позиція щодо України. Також здобувачі мають відобразити зміни до Конституції УРСР та становище в соціальній сфері, вирішення Л. Брежнєвим проблем у цій сфері. У *третьому питанні* слід висвітлити форми діяльності дисидентів, назвати найвидатніших представників дисидентського руху в Україні, розкрити причини репресій проти правозахисників, процес утворення Української Гельсінської спілки, виокремити новий напрямок – релігійне дисидентство, пояснити боротьбу за

легалізацію Української греко-католицької церкви та, як наслідок, переслідування опозиції наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. XX ст.

Четверте питання присвячене розвитку культури і впливу на неї секретаря з ідеології Маланчука. Для цього періоду було характерне поглиблення ідеологізації та денаціоналізація навчального процесу, русифікація, панування офіціозу і соціалістичного реалізму, суперечливі тенденції в мистецькому житті, русифікація театрального мистецтва та розвиток українського «поетичного кіно».

Під час розгляду **п'ятого питання** потрібно дати визначення добі «перебудови» і розкрити реформування усіх сфер життя за М. С. Горбачова, зокрема, сутність курсу на прискорення соціально-економічного розвитку СРСР, курс на радикальну економічну реформу і її наслідки для України; антиалкогольну кампанію. Окремо слід розібратися в причинах Чорнобильської катастрофи і її соціально-економічні та політичні наслідки. У розкритті цього питання варто відобразити формування економічних передумов розпаду СРСР.

Шосте питання. Варто зупинитися на з'ясуванні чинників, що прискорили визрівання опозиції. Пояснити, чому саме в цей час почалася т.зв. «гласність», популярними стали мітинги й демонстрації, виникли нові громадські об'єднання, відбулося відновлення Української Гельсінської спілки. Разом з тим, було створене Товариство української мови імені Т. Г. Шевченка, історико-просвітнє товариство «Меморіал». На цьому тлі почав формуватися Народний рух та виникнення нових політичних партій, розклад КПУ і створення «Демократичної платформи» в КПУ. Здобувачі мають висвітлити результати та наслідки виборів до Верховної Ради України; створення парламентських фракцій.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

З виступу О.М. Косигіна на засіданні Ради Міністрів СРСР 28 березня 1969 р. про економічну реформу

«Ми перебуваємо на такому ступені, коли треба піддати критиці ті недоліки, що є в нашій економічній реформі, і намітити заходи, які в подальшому були б досконалішими і дали б можливість вийти на передовиці позиції в промисловості і у галузі продуктивності праці, і у галузі нової продукції.

У нас досі міністерства не відчули повної відповідальності за продукцію, яка задовольняла б народне господарство. Створюється дефіцит. Це питання дуже складне. Дефіцит може створюватися різними шляхами, насамперед може створюватися планом, тобто диспропорціями в плані...

...Потім ми ніяк не можемо вирішити питання про те, щоб заінтересувати наші об'єднання і директорів у тому, щоб вони боролися за замовлення. Вони відбиваються від замовлень, але не тому, що це завжди неможливо зробити. У більшості випадків вони відбиваються тому, що чим більшим є замовлення, тим гіршими будуть умови для їх діяльності, бо в них відразу падають усі показники. Вони можуть дати більше продукції. Однак коли вони будуть користуватися всіма нашими законами, то закони будуть проти цього. Закони спрямовують їх на боротьбу проти прийняття замовлень».

Історія СРСР. – К., 1991. – С. 215–216.

**З доповіді заступника голови Ради Міністрів УРСР П. Розенка
«Про сільськогосподарське переселення в райони далекого сходу та
Читинську область з Української РСР на 1971–1975 р.»
14 серпня 1970 р.**

«Рада Міністрів Української РСР, розглянувши пропозицію Ради Міністрів РРФСР про переселення в колгоспи та радгоспи Далекосхідного економічного району та Читинську область у 1971-1975 роках з Української РСР 12,5 тис. родин, не може погодитись з нею.

За низького природного приросту населення в республіці, який в повоєнний період з року в рік знижується, в майбутньому п'ятиріччі можливості по направленню робочої сили за межі Української РСР різко скоротились.

Уже зараз приріст трудових ресурсів не забезпечує додаткову потребу в них народного господарства республіки. В поточному п'ятилітті середньорічний приріст потреби суспільного виробництва Української РСР в робочій силі становив 470 тис. чол., тоді як приріст трудових ресурсів досягає лише 260 тис. чол. «... Вичерпано мобільні резерви трудових ресурсів і в західних областях Української РСР ...».

В цих умовах виконання завдання по переселенню на Далекий Схід і в Читинську область, встановленого постановою ЦК КПРС та РМ СРСР від 8.07.1967 р. № 638, більше ніж наполовину здійснювалось за рахунок високоіндустріальних областей, в т. ч. Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Ворошиловградської ...».

Враховуючи викладене, РМ УРСР вважає за можливе направити з республіки у 1971-1975 рр. 2500 родин, по 500 родин щорічно».

Винниченко І.І. Українці в державах колишнього СРСР: історико-географічний нарис. – Житомир, 1992. – С.25.

**Лист секретаря ЦК КПУ В. Маланчука в Політбюро ЦК КПУ
Весна 1973 р.**

«За останні роки в діяльності ідеологічних центрів імперіалізму все більшого значення надається так званому націонал-комунізму, спрямованому проти ідеології марксизму-ленінізму, дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму. Це обумовлено тією обставиною, що саме націоналізм сьогодні став спільним знаменником всіх різновидів «лівого» і «правого» опортунізму та різних модифікацій антикомунізму, помітне місце серед них якраз і займає націонал-комунізм.

За кордоном, особливо українською національною еміграцією, активно досліджуються ідейно-політичні платформи та досвід практичної антирадянської діяльності укапістів і боротьбістів, видано багато статей і брошур на цю тему, зокрема «Документи українського комунізму»,

«Сторінки з історії Комуністичної партії України», «Микола Скрипник» та ін. В антирадянській пропаганді активно використовуються такі типові представники націоналізму як, Шахрай і Лапчинський. В 1967 р. в Нью-Йорку було перевидано пасквільну книжку С. Мазлаха і В. Шахряя «До хвилі (що діється на Україні з Україною)». Ватажки ряду зарубіжних угруповань українських буржуазних націоналістів лементують про можливість реалізації ідей націонал-комунізму на Україні, навіть в умовах радянського ладу, шляхом

відриву її від Союзу РСР. Все це зумовлює необхідність рішучого посилення боротьби проти ідеології націонал-комунізму, ґрунтового і всебічного викриття ворожої марксизму-ленінізму ідейно-теоретичної сутності і політичного спрямування націонал-комунізму всіх різновидностей, особливо українського. При цьому важливо розкрити ідейно-політичну спорідненість і наступність доктрини сучасних трубадурів націонал-комунізму з поглядами їх посередників, зокрема боротьбистів та різних націонал-ухильницьких елементів в КП(б)У, їх теоретичну неспроможність і політичну шкідливість».

Бажан О.

*Мене називають сучасним
Кочубеєм... // Літ. Україна. – 1993. – 2 груд.*

**Відкритий лист Л. Брежнєву від групи ув'язнених членів Української
Гельсінської Спілки
Вересень 1980 р.
«ПРОЯВІТЬ ВЕЛИКОДУШНІСТЬ!
Леоніде Іллічу!**

Коли болить навіть частина тіла, морозить весь організм. Такою хворобою нашого суспільства є інститут політув'язнених, що викликає критику в світовому масштабі. Звичайно, кількість політув'язнених тепер в СРСР не йде ні в яке порівняння з епохою Берії і Сталіна, але саме ця нечисельність дає поживу для зловістих роздумів. Багато років на цьому питанні зосереджується світова преса і радіомовлення, це призводить до величезних психологічних і ідеологічних втрат, але честь мундира не дозволяє проявити розсудливість і людяність, щоб раз і назавжди покінчити з ганьбою великої соціалістичної країни – з концентраційними таборами, перед якими дитячим белькотінням здаються табори Піночета, де Люїс Корвалан міг слухати транзистор, давати інтерв'ю кореспондентові, ходити в цивільному одязі і т.д.

Справді, чи є де-небудь іще в світі такі умови для політув'язнених, як в окремому табпункті (Пермська область, Чусовський район, поселок Кучино. ВС-389-36)? Ось вони.

Повна ізоляція в камері під замком (по дві-три особи) на площі по два квадратних метри на особу (на цій же площі помістили зливну «парашу», ліжка, стіл, тумбочки, стільці; ходити, розуміється, ніде), на цьому п'ятачку ув'язнений перебуває весь строк (крім робочих годин в такій камері, де він займається сидячою працею, без руху). Розрядку дає лише годинна прогулянка в металевих двориках, обшнурованих зверху колючим дротом (2х3). Сонця ми не бачимо ніколи, зелені не одержуємо, що призводить до хвороб і депресії. Під виглядом «ремонт» кімнати для побачень ми були позбавлені побачень цього літа (під час Олімпіади й перед нею). Коротше кажучи, всі умови ув'язнення розраховані на повільне психічне й фізичне убивство людей.

Леоніде Іллічу! Чи можливо при наявності такої злочинної інституції в нашій країні говорити про міжнародне довір'я, якщо немає такого довір'я всередині суспільства? Досить виявити великодушність і розуміння ситуації, щоб усунути цю застарілу хворобу (що залишилася від Сталіна). Ліквідувати інститут політув'язнених – це дійсно оздоровить ідеологічну атмосферу всередині суспільства, а значить, міжнародну атмосферу.

Познайомтесь із «справами» так званих «інакодумаючих». Ви ужаснетесь, що людей, які посміли мати переконання, не згодні в чомусь із

переконаваннями тих чи інших догматиків, тримають в умовах, яких не найдеш в найбільш тиранських країнах.

Леоніде Іллічу! Проявивши великодушність, Ви і Ваші співробітники розчистите шлях для взаєморозуміння між народами. Наша країна дозріла для нового людяного ступеня!».

Олесь Бердник, Богдан Ребрик, Левко Лук'яненко, Олекса Тихий, Данило Шумук // Українська Гельсінкська Група (1978-1982): Документи і матеріали / Упоряд. О. Зінкевич. – Торонто; Балтимор, 1983. – С. 63–65.

**З довідки про оцінку радіаційної обстановки
і радіаційного забруднення, направленої Головою Держкомітету по
гідрометеорології і контролю природного середовища Ю. Израелем
Голові Ради Міністрів СРСР М. Рижкову
21 мая 1986 г.**

Секретно. Экз. № 2

«В результате аварии на Чернобыльской АЭС около 5 % радиоактивных продуктов, накопившихся за 3 года работы в реакторе, вышло за пределы промышленной площадки станции.

Из образовавшегося облака сформировался след на местности в западном и северном направлениях. Затем из зоны реактора в течение нескольких дней истекала мощная струя газообразных и летучих продуктов... Изучен изотопный состав загрязнения атмосферы и местности – основными компонентами загрязнения являются изотопы йода-131, теллура-132, стронция-89, нептуния-239, рутения-103, стронция-90. В первые недели особую опасность представляет изотоп йода-131 (содержание 10-15 %), легко попадающий в организм человека с пищей (особенно с молоком), затем изотопы стронция-89 (период полураспада 2 месяца), стронция-90 (28 лет) и цезия-137 (30 лет).

На загрязненной территории обнаружено большое количество высокоактивных «горячих» частиц, представляющих большую опасность при попадании в легкие при пылеобразовании. Особую опасность при попадании в легкие представляет изотоп плутония-239, также обнаруженный на загрязненной местности.

Авиационная разведка и наземные измерения показали, что радиационные продукты в первые 4-5 дней после аварии распространились на большие расстояния в различных направлениях (в соответствии с метеорологической обстановкой). Повышение уровней загрязнения (выше фоновых в 10–50 раз) наблюдалось практически на всей Юго-Западной части европейской территории СССР. Площадь с уровнем радиации более 0,2 мр/час превысила 200 тыс. кв. км.

Небольшое количество радиоактивных продуктов ветрами распространилось на территории Румынии, Польши, Болгарии, Югославии, Скандинавских стран ...».

Ю. Израиль 20.V.86.

Ярошинская А. Чернобыль: Совершенно секретно. – М., 1992. – С. 318–320.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чому не вдалося створити культ особи Брежнєва?
2. Які основні положення Конституції УРСР 1978 р.?
3. Чому перший секретар ЦК КП(б)У України пішов у відставку?
4. Схарактеризуйте демографічну ситуацію в Україні за доби Застою.
5. Що таке «маланчуківщина»?
6. Що таке геронтократія? Чому вона потерпіла поразку?
7. В чому сутність горбачовської «перебудови»?
8. Які причини позитивного ставлення Горбачова до України?
9. Як відбувалися вибори до Верховної Ради України? Які їх результати?
10. Порівняйте становище України в суспільно-політичній, економічній, соціальній та культурній сферах за доби Л. Брежнєва та М. Горбачова.

ТЕМА 11. ШЛЯХОМ НЕЗАЛЕЖНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ (1990–2014 рр.)

Мета: *схарактеризувати становище України в період незалежності, а саме, процес проголошення незалежності; розбудова української держави та позицію України на міжнародній арені; актуальні проблеми і перспективи в її внутрішньополітичному, соціально-економічному та культурно-релігійному розвитку; розвивати вміння здобувачів оцінювати історичну ситуацію та аналізувати проблеми і перспективи розвитку; виховувати у здобувачів правову свідомість, правову культуру, інтерес до історії та сучасності.*

ПЛАН

1. Від Декларації про державний суверенітет України до Акту проголошення незалежності України.
2. Розбудова української державності.
3. Прийняття Конституції України.
4. Економічна ситуація в Україні.
5. Суспільно-політичні рухи і політичні партії 2002 р., 2004 р., 2006 р., 2007 р., 2010 р. і 2012 р.
6. Проблеми української культури.
7. Україна на міжнародній арені.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Акт проголошення незалежності України. – К., 1991. – С. 3-8.
- Алексєєв Ю.М. Україна на зламі історичних епох (державотворчий процес 1985–1999 рр.) / Ю.М. Алексєєв, С.В. Кульчицький, А.Г. Слюсаренко. – К., 2000. – 136 с.
- Алексєєв Ю.М. Історія України: Навч. посіб. / Ю.М. Алексєєв, А.Г. Вертегел, В.М. Даниленко. – К., 2004 – 256 с.
- Білоус А.О. Політичні об'єднання України / А.О. Білоус. – К., 1993. – 137 с.
- Бойко О.Д. Україна 1991–1995 рр.: Тіні минулого чи контури айбутнього. – К., 1996. – 208 с.
- Гарань О. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України / О. Гарань. – К., 1993. – 196 с.
- Голець В.В. Новітня політична історія України (1985-2011) / В.В. Голець, М.М. Коропатник. – Чернігів, – 2013. – 127 с.
- Гудзь В.В. Історія України. Підручник для здобувачів неісторичних спеціальностей вищій навчальних закладів. / В.В. Гудзь. – К., 2003. – 616 с.
- Історія України / [за ред. В.А. Смолія]. – К., 1997. – С. 368–417.
- Історія України. Нове бачення. – К., 1996. – Т. 1. – С. 429–491.
- Кравчук Л.М. Є така держава – Україна: Матеріали виступів, інтерв'ю, прес-конференцій, брифінгів, відповідей на запитання / Л.М. Кравчук. – К., 1992. – 240 с.
- Конституція України. – К., 1996.
- Кормич Л.І. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ ст.: Навч. посіб. / Л.І. Кормич, В.В. Багацький. – Харків, 2001. – 480 с.
- Король В.Ю. Історія України: Навч. посіб., 2-ге вид., доп. / В.Ю. Король – К., 2008. – 496 с.

Кот С. Федерація України як історичний абсурд / С. Кот // Українське слово. – 2005. – 26 січня – 1 лютого.

Кульчицький С.В. Утвердження незалежності України / С.В. Кульчицький // Історія України. – К., 2000. – С. 369-391.

Кульчицький С.В. Утвердження незалежності України: перше десятиліття / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 3–22.

Лановик Б.Д. Історія України / Б.Д. Лановик, М.В. Лазарович. – К., 2001. – С. 595–622.

Литвин В.М. Політична арена України: Дійові особи та виконавці / В.М. Литвин. – К., 1994. – 496 с.

Мовчан П. Закон «Про мову» та беззаконня / П. Мовчан // Літературна Україна. – 1991. – № 5.

Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.П. Дрожжин та ін. – К., 2000. – 663 с.

Половець В.М. Історія України. Курс лекцій: навчальний посібник для здобувачів гуманітарних і природничих факультетів. / В.М. Половець. – Чернігів, 2008. – 296 с.

Савченко Н.М. Історія України: соціально-політичний аспект: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. / Н.М. Савченко. – Х., 2003. – 380 с.

Світлична В.В. Історія України: навч. посіб. / За ред. Ю.М. Алексєєва. 3-є вид. – К., 2005. – 408 с.

Сорос Д. Утвердження демократії / Д. Сорос. – К., 1994. – 224 с.

Україна багатопартійна: Програмні документи нових партій. – К., 1991. – 192 с.

Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів / Упор. А.Г. Слюсаренко, В.І. Гусєв, В.Ю. Король та ін. – К., 2000. – 351 с.

Удовенко Г. Пріоритети зовнішньої політики / Г. Удовенко // Політика і час. – 1994. – № 4. – 15 с.

Українське суспільство на порозі третього тисячоліття / [за ред. М.О. Шульги]. – К., 1999. – 688 с.

Хрестоматія з історії України / Упор. О.М. Уривалкін. – К., 2007. – 520 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Під час висвітлення **першого питання** потрібно відобразити історичні передумови прийняття Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. і, як наслідок, розглянути політичну конфронтацію восени 1990 р., спробу державного перевороту в СРСР, сутність Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Потрібно висвітлити причини і результати референдуму 1 грудня 1991 р. і вибори Президента України і припинення існування Радянського Союзу. Здобувачі мають визначити історичне значення проголошення незалежності України. В якості висновку потрібно окреслити особливості утворення української держави.

У **другому питанні** слід відобразити законодавче оформлення незалежності України, її визнання на міжнародній арені, угоду про створення СНД. Здобувачі мають відповісти на питання, що потрібно для успішного державотворення і в яких умовах відбувалася розбудова України як держави?

Третє питання присвячене розкриттю конституційного процесу і

прийняття демократичної Конституції, а також внесення змін до Конституції. Відповідаючи на **четверте питання**, здобувачі повинні розкрити об'єктивні і суб'єктивні труднощі формування національної економіки, стратегічні прорахунки у здійсненні реформи, проблему утвердження приватної власності на землю та запровадження гривні як національної грошової одиниці. Відповісти на питання, які чинники сприяли кризовим явищам в економіці в 90-ті рр. та на початку ХХІ ст. і порівняти причини криз та процес виходу з них.

П'яте питання. Порівняти результати виборів до Верховної Ради України та виборів Президента України різних років і дати відповідь, хто за такої коаліційної більшості став Прем'єр-міністром України і чому, а також чи вдалося реалізувати передвиборчу програму кандидатам у депутати, політичним партіям? Які здобутки і прорахунки екс-президентів України?

Розглядаючи **шосте питання**, потрібно зосередитися на утвердженні принципів плюралізму в ідеологічно-культурній сфері, процесі національного відродження. Також слід проаналізувати закон України «Про освіту» та проект нового закону «Про освіту». Зокрема, слід констатувати розширення сфери вживання української мови, утвердження багатоманітності в літературно-мистецькому процесі. Окремо потрібно схарактеризувати релігійне життя в Україні, створення Української православної церкви Київського патріархату, Української автокефальної православної церкви, становище Української православної церкви Московського патріархату та Української греко-католицької церкви, а також стосунки між різними конфесіями.

У **сьомому питанні** варто приділити увагу основним напрямкам зовнішньої політики України та участі України в загальноєвропейському процесі. Окремо слід окреслити діяльність України в ООН, вступ до Ради Європи. Відносини з сусідніми державами, зокрема, з Росією, проблема вступу України до ЄС та НАТО. Здобувачі мають висвітлити міжнародні торговельні та економічні зв'язки і культурне співробітництво.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

З Декларації про Державний Суверенітет України

16 липня 1990 р.

«Верховна Рада Української РСР, ВИРАЖАЮЧИ волю народу України, ПРАГНУЧИ створити демократичне суспільство, ВИХОДЯЧИ з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, ШАНУЮЧИ національні права всіх народів,

ДБАЮЧИ про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України,

ВИЗНАЮЧИ необхідність побудови правової держави,

МАЮЧИ на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України,

ПРОГОЛОШУЄ

державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

І. САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в

існуючих на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Українська РСР здійснює захист і охорону національної держаними і українського народу.

Будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються законом.

II. НАРОДОВЛАДДЯ

Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України. Народ України є єдиним джерелом влади в Республіці.

III. ДЕРЖАВНА ВЛАДА

Українська РСР самостійна у вирішенні будь-яких питань свого державного життя.

Українська РСР забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території.

Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Найвищий нагляд за точним і однаковим виконанням законів здійснюється Генеральним прокурором Української РСР, який призначається Верховною Радою Української РСР, відповідальний перед нею і тільки їй підзвітний.

IV. ГРОМАДЯНСТВО УКРАЇНСЬКОЇ РСР

«Українська РСР має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР...».

V. ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ВЕРХОВЕНСТВО

VI. Українська РСР здійснює верховенство на всій своїй території.

Територія Української РСР в існуючих кордонах є недоторканною і не може бути змінена та використана без її згоди.

Українська РСР самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць.

VII. ЕКОНОМІЧНА САМОСТІЙНІСТЬ

Українська РСР самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах.

Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

«Українська РСР має право на свою частку в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, яка створена завдяки зусиллям народу Республіки...».

VIII. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

Українська РСР самостійно встановлює порядок організації охорони

природи на території Республіки та порядок використання природних ресурсів.

Українська РСР має свою національну комісію радіаційного захисту населення.

«Українська РСР має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці...».

IX. КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК

«Українська РСР самостійна у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, що проживають на території Республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку...».

X. ЗОВНІШНЯ І ВНУТРІШНЯ БЕЗПЕКА

Українська РСР має право на власні Збройні Сили.

Українська РСР має власні внутрішні війська та органи державної безпеки, підпорядковані Верховній Раді Української РСР.

Українська РСР визначає порядок проходження військової служби громадянами Республіки.

Громадяни Української РСР проходять дійсну військову службу, як правило, на території Республіки і не можуть використовуватись у військових цілях за її межами без згоди Верховної Ради Української РСР.

Українська РСР урочисто проголошує про свій намір стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

XI. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

«Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представниками, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній та спортивній сферах...».

Декларація про державний суверенітет України. – К., 1990. – С. 3-8.

Постанова Верховної Ради Української РСР «Про проголошення незалежності України» 24 серпня 1991 р.

«Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки постановляє:

Проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою.

З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності».

*Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. – К., 1997. – Т. 2.
– С. 703.*

Декларація прав національностей України **1 листопада 1991 р.**

«Верховна Рада України, виходячи з Декларації про державний суверенітет України, з Акта проголошення незалежності України, керуючись Загальною Декларацією прав людини та ратифікованими Україною міжнародними пактами про права та свободи особистості;

прагнучи утвердження в незалежній, демократичній Україні священних принципів свободи, гуманізму, соціальної справедливості, рівноправності всіх етнічних груп народу України;

беручи до уваги, що на території України проживають громадяни понад 100 національностей, які разом з українцями складають п'ятдесятидвохмільйонний народ України, приймає цю Декларацію прав національностей України:

Стаття 1

Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права.

Представники народів та національних груп обираються на рівних правах до органів державної влади всіх рівнів, займають будь-які посади в органах управління, на підприємствах, в установах та організаціях.

Дискримінація за національною ознакою забороняється й карається за законом.

Стаття 2

Українська держава гарантує всім національностям права на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, бере на себе обов'язок створювати належні умови для розвитку всіх національних мов і культур.

Стаття 3

Українська держава гарантує всім народам і національним групам право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації.

Верховна Рада України тлумачить статтю 3 Закону «Про мови в Українській РСР» таким чином, що в межах адміністративно-територіальних одиниць, де компактно проживає певна національність, може функціонувати її мова нарівні з державною мовою.

Українська держава забезпечує право своїм громадянам вільного користування російською мовою. В регіонах, де проживає компактно кілька національних груп, нарівні з державною українською мовою може функціонувати мова, прийнята для всього населення даної місцевості.

Стаття 4

Усім громадянам України кожної національності гарантується право сповідувати свою релігію, використовувати свою національну символіку, відзначати свої національні свята, брати участь у традиційних обрядах своїх народів.

Стаття 5

Пам'ятки історії та культури народів та національних груп на території України охороняються законом.

Стаття 6

Українська держава гарантує всім національностям право створювати свої культурні центри, товариства, земляцтва, об'єднання. Ці організації можуть здійснювати діяльність, спрямовану на розвиток національної культури, проводити в установленому законом порядку масові заходи, сприяти створенню національних газет, журналів, видавництв, музеїв, художніх колективів, театрів, кіностудій.

Стаття 7

Національні культурні центри і товариства, представники національних меншин мають право на вільні контакти із своєю історичною батьківщиною.

Верховна Рада України».

Відомості Верховної Ради України. – К., 1991. - №53. – С. 799.

З угоди між Республікою Беларусь, РРФСР, Україною про створення Співдружності незалежних держав Грудень 1991 р.

«Ми, Республіка Беларусь, Російська Федерація (РРФСР), Україна, як держави – засновники Союзу РСР, що підписали Союзний договір 1922 року, далі іменовані Високими Договірними Сторонами, констатуємо, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування.

Ґрунтуючись на історичній спільності наших народів і зв'язках, які склались між ними, враховуючи двосторонні договори, укладені між Високими Договірними Сторонами, прагнучи побудувати демократичні правові держави, маючи намір розвивати свої відносини на основі взаємного визнання і поважання державного суверенітету, невід'ємного права на самовизначення, принципів рівноправності і невтручання у внутрішні справи, відмови від застосування сили, економічних чи будь-яких інших методів тиску, врегулювання спірних проблем погоджувальними засобами, інших загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, вважаючи, що подальший розвиток і зміцнення відносин дружби, добросусідства та взаємовигідного співробітництва між нашими державами відповідають корінним національним інтересам їх народів і служать справі миру та безпеки, підтверджуючи свою вірність цілям і принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй, Гельсінкського Заключного Акта та інших документів Народи з питань безпеки і співробітництва в Європі, зобов'язуючись додержувати загальновизнаних міжнародних норм про права людини і народів, домовились про таке:

Стаття 1

«Високі Договірні Сторони утворюють співдружність незалежних держав...».

Стаття 7

Високі Договірні Сторони визнають, що до сфери їх спільної діяльності, яка реалізується на рівноправній основі через спільні координуючі інститути співдружності, належать; координація зовнішньополітичної діяльності; співробітництво у формуванні і розвитку спільного економічного простору, загальноєвропейського і євразійського ринків, у галузі митної політики; співробітництво в розвитку систем транспорту і зв'язку; співробітництво в

галузі охорони навколишнього середовища, участь у створенні всеосяжної міжнародної системи екологічної безпеки; питання міграційної політики; боротьба з організованою злочинністю.

Стаття 8

Сторони усвідомлюють планетарний характер чорнобильської катастрофи і зобов'язуються об'єднувати і координувати свої зусилля по мінімізації та подоланню її наслідків.

Вони домовилися укласти з цією метою спеціальну Угоду, яка враховуватиме тяжкість наслідків катастрофи.

Стаття 9

Спори щодо тлумачення і застосування норм цієї Угоди підлягають вирішенню шляхом переговорів між відповідними органами, а при потребі – на рівні глав Урядів і Держав.

Стаття 10

Кожна з високих договірних сторін залишає за собою право припинити дію цієї угоди або окремих її статей, повідомивши про це учасників угоди за рік.

Положення цієї угоди можуть бути доповнені або змінені за взаємною згодою Високих Договірних Сторін.

Стаття 11

З моменту підписання цієї Угоди на територіях держав, які її підписали, не допускається застосування норм третіх держав, у тому числі колишнього Союзу РСР.

Стаття 12

Високі Договірні Сторони гарантують виконання міжнародних зобов'язань, що впливають для них з договорів і угод колишнього Союзу РСР.

Стаття 13

«... Ця Угода відкрита для приєднання всіх держав – членів колишнього Союзу РСР, а також для інших держав, які поділяють цілі і принципи цієї Угоди».

Стаття 14

Офіційним місцем перебування координуючих органів Співдружності є місто Мінськ.

«Діяльність органів колишнього Союзу РСР на територіях держав – членів Співдружності припиняється...».

*Україна в XX столітті (1900-2000): Зб. документів і матеріалів/
Слюсаренко А.Г. та ін. – К., 2000. – С. 203-205.*

З Конституції України

28 червня 1996 р.

«Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми,

нинішнім та прийдешніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою.

Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою.

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 4. В Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом.

Стаття 5. Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу.

Стаття 6. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Стаття 7. В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Стаття 8. В Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

Стаття 9. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.

Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.

Стаття 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 12. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

Стаття 13. Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Стаття 14. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена.

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Стаття 16. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Стаття 171. Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

На території України забороняється створення і функціонування будьяких збройних формувань, не передбачених законом. На території України не допускається розташування іноземних військових баз.

Стаття 18. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 20. Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України – стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України – національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Столицею України є місто Київ. Розділ IX

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Стаття 132. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Стаття 133. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська

області, міста Київ та Севастополь.

Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України».

*Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
27 червня 1996 р. – К., 1996. – С. 3–51.*

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ

1. Чому Конституція України приймалася в складних умовах?
2. Чому Конституцію України вважається однією з найдемократичніших в Європі?
3. Чи була «Помаранчева революція» революцією у класичному розумінні цього слова? Відповідь обґрунтуйте.
4. В чому сутність «питання Тимошенко»? І як, на Вашу думку, його потрібно вирішувати?
5. Які проблеми і перспективи в розвитку української культури?
6. Висловіть Ваше ставлення до проекту Закону України про «Про вищу освіту», Закону України «Про мови».
7. Які наслідки підписання Україною договору про асоціацію з ЄС?

Навчальне видання

*Юлія Павлівна Мельник
Яна Сергіївна Семко*

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Методичні рекомендації до самостійної роботи з текстами історичних джерел для здобувачів освітнього рівня «бакалавр» для всіх спеціальностей Ч. 3.

Електронне видання

Міжнародний гуманітарний університет
Розміщено: репозитарій бібліотеки
Національного університету «Одеська юридична академія».
2025 р.